

Андрија Гамс, СВОЈИНА, Београд, 1987.

Институт за друштвене науке у Београду у 1987. год. издао је књигу професора др Андрије Гамса „Својина“ за коју је аутор добио НИН-ову награду „Димитрије Түцовић“ за публицистику.

Књига проф. Андрије Гамса већ по самом наслову изазваће интересовање не само код научне и стручне јавности већ и код обичног грађанина. Основни значај овог дела је у томе што се указује да је својина сложена и противуречна категорија и да је нужен интердисциплинаран приступ изучавању ове појаве. У нашој научној литератури, а могли бисмо да кажемо и шире нема дела које овако свеобухватно захтева својину и својинске односе и даје један изграђен научан систем са обимном научном апаратуром. Пажљивом читаоцу отвориће се нови хоризонти за размишљање, али и дилеме око својине као основног института сваког друштва. У том смислу ова књига може да послужи као солидна методолошка основа за расправу у вези са својином, својинским односима и категоријама које су у блиској вези као проблем робне производње у социјализму, питање власти и слично.

Као што смо рекли, проф. Гамс обрађује својину са различитих страна: економског, правног, социолошког, филозофског, психолошког па и религијског аспекта. Овакав приступ изучавању својине има предности јер се 1. ова друштвена појава сагледава у тоталитету и 2. избегава се дисциплинарна парцијалност и могућност једностране обраде овог проблема. Међутим, овај квалитет у посматрању друштва и друштвених односа претвара се у недостатак пошто аутор сваком приступу даје исти значај. Методолошки би било исправније да је један поступак био доминантан (правни, економски), а остали да потпомажу сагледавању научне истине. На овај начин, аутор је запао у дисциплинарну површност при обради проблема, а и читаоца је оптеретио да од „силне шуме не види поједино дрвеће“.

Темељ научне зграде и окосница књиге је појам својине. Суштински елемент својине у економском смислу је присвајање. Присвајати један предмет значи увлачити га у сферу интереса онога који присваја у циљу задовољења његових потреба. Присвајање се испољава у коришћењу и располагању, односно то је присвајање употребне и прометне вредности робе (у даљем тексту). Овако схваћен појам својине може се бранити Марксовим цитатима где се говори о присвајању природе и готовог производа. Међутим, Маркс је о својини говорио и као неједнаком присвајању, неједнакој расподели рада и његових производа (1). Одређивање економског појма својине на овај начин довео би до означавања различитих облика присвајања истим појмом, а критеријум за разликовање би био квантитативне природе (обим присвајање). Економски појам присвајања преноси се и на правни терен па се својина у правном смислу одређује као скуп правних норми које регулишу присвајање. Схватање правног појма својине као правно регулисаног присвајања довео би до тога да би ми плодоуживаоца, закупца, титулара права својине и других стварних права подвели под појам сопственика ствари. Овако схваћен појам својине био би примеренији англо-саксонским правним системима али не и земљама које су извршиле рецепцију римског права. Исто тако, и Маркс разликује поседовање и својину (2) а Енгелс изричито

(1) К. Маркс: *Теорија о вишку вредности*, Култура, Београд, 1956, стр. 373.

(2) К. Маркс: *Прилог критици политичке економије*, Култура, Београд, 1969, стр. 230.

каже: „Пуна слободна својина над земљом значила је не само могућност да се неокрњено и неограничено поседује земља већ је значила и могућност да се она отуђи (3).

У књизи се истиче да су власт и својина две радикалне друштвене категорије, два базична фактора друштва. Затим, власт и својина су међусобно испреплетени, власт има тенденцију да се претвара у својину. Међутим, није укаzano да је својина као право најшира или најпотпунија власт на ствари (*plena in re potestas*).

Сви облици својине могу се поделити на колективну или приватну својину. Колективној производњи одговара непосредна друштвена производња и непосредно подмирење потреба чланова друштва. Код приватне својине произвођач производи за размену, постоји роба, тржиште и техничка и друштвена подела рада. Овој подели може се упутити неколико приговора. 1. Није сигурно да се из радова Маркса и Енгелса може извести оваква подела што уочава и сам аутор. 2. У грађанскоправној науци постоји другачија подела облика својине. 3. Није доказано да робној производњи једино кореспондира приватна својина. У економској теорији преовлађује супротно схватање. 4. Неадекватност ове поделе показује и чињеница да друштвена својина не би могла да се сврста ни у један од предложених облика својине, односно то би био хибридан облик својине са елементима и једног и другог типа својине.

Корен власти у друштву је исти као и корен својине: то је њиховом биолошком структуром дат инстинкт у људима који се у друштву сублимира. Затим, се поставља питање зашто долази до раслојавања при митивних друштва. Као први и основни разлог аутор налази у самој природи човека, у његовој урођеној тежњи да друге људе потчини себи. Овај фројдовски односно биолошки приступ при објашњавању друштвених појава и развоја људског друштва није у складу са марксистичком теоријом, која је иначе полазна методолошка основа у објашњавању других категорија у књизи.

Проф. Гамс појам државине (поседа) по садржини изједначава са својином у економском смислу, док је право својине, својина у правном смислу, такође државина или посматрана кроз правне норме, регулиса на правним нормама. Затим, говори се о постојању државине, службености, најма, али се не каже изричито да је и то својина у економском смислу. Овакав начин дефинисања државине одступа од уобичајеног дефинисања овог појма у грађанском праву. Проблем се још више компликује пошто Закон о основним својинско правним односима предвиђа право државине, овлашћење да се ствар држи.

Аутор тврди, да у уговорном односу продавац као власник присваја употребну вредност а купац присваја прометну вредност ствари која је бар са гледишта права изражена у новцу у виду куповне цене. Међутим, економски посматрано, може се говорити само о присвајању употребне вредности, док присвајање прометне вредности не постоји.

У делу под насловом „Нормативни израз приватне својине“ читалац очекује продубљенију анализу права приватне својине. Међутим, аутор ту указује на појмове, као што су: државина, уговор, имовина, стандарди, кауза, правни промет, грађанскоправни метод, подела права на јавно и приватно, и друге. На крају, читалац може да постави питање шта тај наслов значи и да ли је потребно све ове категорије ту изложити.

Ако се пође од наведене поставке да је субјект својине економски и правно онај који присваја предмете својине, произлази да предмете друштвене својине присвајају различити субјекти. То су пре свега привредне организације, али као субјекти друштвене својине јављају се друштвено-политичке заједнице, привредне коморе, друштвено политичке организације. Субјект друштвене својине може да буде и грађанин као титулар станарског права, права службености или као закупца друштвеног земљишта. Друштвена својина је облик подељене својине и састоји се из јавноправне и приватноправне компоненте, пошто различити

(3) Ф. Енгелс: *Порекло породице, приватне својине и државе*, Култура, 1969, стр. 181.

субјекти присвајају друштвена средства по основу разноврсних овлашћења. Дефинисање друштвене својине на овај начин доводи нас у ситуацију да проглашавамо субјекте друштвених средстава свако физичко и правно лице које по било ком основу или без основа учествује у присвајању. Тиме се ова концепција приближава озлоглашеној политичко-правној крилатици да је друштвена својина ничија и свачија. Нужност робне производње намеће потребу да потражимо правно овлашћење размењивача робе, лица која су попримила карактерну маску власника друштвених средстава. Припадност ствари у друштвеној својини одређеним субјектима не можемо одредити на основу економског појма присвајања. Могућност отуђења ствари у досадашњим правним системима припадала је титулару права својине (сопственику). Апсурдност схватања да је својина свако присвајање наводи нас на закључак да је сваки облик својине па и капиталистичка приватна својина, подељена својина, јер постоје различити субјекти присвајања. Чак су и сами радници титулари капиталистичке приватне својине, јер присвајају један њен део преко најамнине.

Проф. Гамс лепо уочава да ни Устав СФРЈ, ни ЗУР а ни други закони нису успели да прописима изразе и уобличе „несвојински“ и неправни карактер друштвене својине. Пошто су ствари у друштвеној својини роба, њихово присвајање, њихово коришћење и располагање мора попримити грађанскоправни, имовинскоправни израз а то значи да њихов субјект мора имати овлашћење слободног коришћења и располагања робом. Дакле, иста овлашћења која садржи и класична приватна својина као типична и нужна надградња над робом само, у ограничењу обима. Ми бисмо додали да поред формално-правне сличности ових овлашћења постоји суштинска разлика која се састоји у томе што самоуправљање и самоуправна права мењају класну и друштвену суштину, а делом и правну садржину имовинских права.

Слажемо се са ставом да друштвена правна лица, самим тим што су правна лица и што учествују у робном, па следствено и у правном промету, морају имати имовину; а ако имају имовину, морају имати у имовини једно апсолутно право које потпуно или делимично, преносе, и то најчешће купопродајним уговором. Аутор сматра, да ово основно право, организација удруженог рада по ЗУР-у није јединствено. Њега сачињавају два права, право управљања, или како 1. одељак VI главе зове „управљање друштвеним средствима“ и право располагања, тј. „располагање друштвеним средствима“. Право управљања се односи на употребу, коришћење предмета друштвене својине, а право располагања обухвата овлашћења и обавезе поводом стављања тих предмета у правни промет.

На основу наше анализе Устава СФРЈ и ЗУР-а произлази да су основни институти друштвене својине право рада друштвеним средствима и право располагања. Право рада друштвеним средствима представља комплекс самоуправних права која има сваки радник у удруженом раду и изражава нов положај непосредног произвођача и радног човека у производном процесу. Без обзира на могућа неслагања око појма, садржине и правне природе овог правног института у питању је правни израз самоуправне компоненте друштвене својине. Самоуправљање и самоуправна права дају друштвеној својини нов квалитет на основу чега се разликује од претходних својинских облика. Пошто се управљање и присвајање остварују на основу рада и резултата рада, друштвена својина на овај начин добија „несвојински“ карактер. Право располагања је основно имовинско право друштвених правних лица на стварима у друштвеној својини. Ово право обухвата овлашћење коришћења и правног располагања друштвеним средствима. У питању је имовинскоправни израз друштвене својине аналогно „праву коришћења“ из претходног периода. Имовинскоправна компонента друштвене својине показује да се ради о својинском облику који поред новог квалитета, има и елементе „буржоаског права, али без буржоаске државе и буржоазије“. Друштвена својина у садашњим условима представља хибридни категорију са елементима „несвојинског“ али и „правносвојинског“ карактера.

Међутим, проф. Гамс сматра да уколико проанализирамо појаве које обухватамо појмом самоуправног права, видећемо да је овде углавном

реч о новом компоновању старих елемената који постоје у старим правним установама, или о новим елементима који се јављају ван наше земље. Тако, право рада друштвеним средствима приликом своје реализације претвара се у низ правних односа чији елементи су већ раније постојали. Затим, удруживање рада и средстава има јасне елементе класичног уговора о ортаклуку, с тим што тамо ортаци удружују поред свога рада и своја „средства“, а овде добијају без накнаде друштвена „средства“. Расподела дохотка у принципу, без обзира на специфичне детаље и варијанте које постоје у нашем самоуправном систему, елемент је сваког уговора о ортаклуку или удруживању, па и у раније постојећим трговачким удружењима. На овај начин, аутор изједначава друштвену и приватну својину. Разлика је једино квантитативне природе, друштвена својина је у већој мери ограничена административним прописима.

Аутор наводи да је основна дискрепанција у нашем економском систему покушај установељања робне привреде без робнопривредне, а то у суштини значи приватно-својинске, одговорности. Овај несклад је резултат неправилног и конфузног, неусклађеног схватања и формулисања друштвене својине. Та дискрепанција се првенствено испољава у томе што предузећа својим средствима, тј. својом имовином располажу слободно као приватни власници, али не постоји приватноправна одговорност за то располагање тј. губитке сноси друштво. Недостаје, дакле, онај основни мотив робних произвођача да опрезно и рационално располажу предметима своје својине, јер ће иначе изгубити те предмете. Дале, последице су нерационално пословање и недостатак штедње, промашене инвестиције, погрешна и неадекватна кадровска политика, слаба радна дисциплина и друге. Слажемо се са изнетим тврдњама проф. Гамса с тим што бисмо могли да додамо, да је наш правни систем предвидео имовинску одговорност организација удруженог рада, затим постоји посебан закон којим се регулише престанак организација које послују са негативним економским ефектом. Међутим, проблем је што се често набе пачин, да се због хуманих социјалних и других разлога искључе одредбе о ликвидацији и стечају организација са трајним економским губитком.

Посебну пажњу заслужује поглавље о идејним изворима југословенске концепције самоуправљања. Док је за Маркса и марсисте само управљање у виду слободне асоцијације произвођача у једном бескласном и бескомфликтном друштву завршетак једног, првенствено економским снагама детерминисаног процеса, за анархисте самоуправљање у привреди и другим друштвеним пословима био непосредни задатак остварења анархистичких идеја. Концепцију и програм оваквог анархистичког самоуправљања је нарочито разрадио Прудон, а његове идеје можемо препознати у разним институцијама нашег самоуправног система. Једна од најкобнијих утопија по мишљењу писца, је да ће удружени радници моћи да остваре „узајамност и солидарност“ и да ће тиме надвладати стихијност наше робне привреде која по својим инхерентним недоступностима и нескладу ствара свеомогуће сукобе.

Коначно, проф. Гамс покушава да одговори где је излаз из кризног стања наше привреде и друштва. У вези с тим, поставља се захтев за укидањем конфедеративних елемената у садашњој Југославији, а пре свега тзв. „консензуса“ и садашњег нашег тзв. комуналног система. Затим, морала би постојати јединствена легислатива и јединствен судски систем и уопште систем спровођења и контролисања закона у свим виталним гранама живота. Друго, треба рашчистити који се привредни систем хоће да ли робна привреда или планско-социјалистичка привреда. При томе, међутим, треба водити рачуна о једној чињеници: пуна, у принципу неограничена, тржишна или робноновчана привреда јесте функција приватне својине. И на крају, излаз се види у ослобађању од догматизма и у установљавању таквог система социјализма у једној модерној и стварно демократској држави који одговара прво економски па онда осталим друштвеним објективним датостима Југославије као целине.

Из изложених предлога за решавање кризе нашег друштва може се видети да је аутор остао доследан својим погледима али и методу изу-

чавања својине и својинских односа. Дати су предлози за промену друштвено-политичког и економског система, нека општа решења за правни и судски систем, а најмање је дато предлога око промене друштвене својине у правном и економском смислу. Посебно је изостала продубљенија анализа друштвене својине као правне категорије, њених основних правних института, садржине и природе овлашћења на различитим ствари ма у друштвеној својини, а у вези с тим и конкретна решења за адекватнију правну елаборацију основног својинског односа у Југославији.

мр Рајко Јелић

др Боровој Старовић, КОМЕНТАР ЗАКОНА О ИЗВРШНОМ ПОСТУПКУ,
„Научна књига”, Београд, 1987.

Наша грађанско-правна наука обogaћена је једном значаном књигом у којој се обједињују теоријска и практична рјешења. Наиме, ријеч је о књизи др Боровоја Старовића, професора Правног факултета у Новом Саду, *Коментар Закона о извршном поступку*. Писац се прихватио тешког и одговорног задатка, јер се ради о законском тексту који се примјењује у релативно краћем временском периоду. Прије приказа самог текста, потребно је изнети неколико напомена самог писца, а све у намери да се књига што вјерније представи читаоцу, како теоретичару, тако и практичару.

Сам писац је био у дилеми: није ли кратко вријеме протекло од доношења Закона о извршном поступку (1978. год.) да би се приступило писању Коментара. Међутим, бројна грађа о извршном поступку (монографије, расправе, чланци, итд.) увјеравају да рад није преурањен. Добра и значајна дјела су донесена у овој области. Многи ставови и рјешења и сада имају важност, без измјена или уз мање промјене. То не значи да је и рад готов, већ предстоји усавршавање и допуна текста. Иначе, рад се састоји од Увода, четири цјелине, библиографских података, регистра правних прописа, и регистра појмова.

У првој цјелини садржане су основне одредбе Закона о извршном поступку. Свака одредба је пропраћена практичним и теоријским рјешењима. Писац потенцира разлику између парничног и извршног поступка. Заштита одређених права и блискост правила процедуре, није су сами по себи довољни да се ови поступци третирају као један, нарочито не у том смислу да би извршни био само продужетак парничног поступка. Етапни циљеви су различити. У парничном се утврђује право на заштиту и она одређује, у извршном — принудно остварује. Даље, писац у размишљању претпоставља да би федерација за нека извршења могла исцрпно прописати други судски поступак којим би се сасвим искључила примјена правила Закона о извршном поступку. То се за законодавне компетенције република и покрајина не може претпоставити пошто је у уставној одредби чл. 281, ст. 1, тач. 12. речено да оне могу прописивати посебне поступке у одређеним правним областима. Појмовно и правно-технички посебан поступак претпоставља општи, тј. специјална процесна правила искључују примјену општих једино када су са њима у колизији.

Дуга цјелина се дијели на три потцјелине: поступак извршења (опште одредбе); извршење ради наплате новчаног потраживања и извршење ради остваривања неновчаног потраживања.

Ова цјелина је најобимнија у *Коментару*. Сви институти извршног поступка су детаљно обрађени. Узео се за примјер приговор против рјешења о извршењу. Писац поред законског текста наводи и бројна теоријска размишљања о овом правном лијеку, почев од надлежности, разлога за његово улагање, рјешења о њему, упућивања на парницу или дру